

שלשה תיקונים ל"הסכם לכבוד הדדי"

התבקשתי לשאת דברים בכנס של 'צהרי' שעסק בשאלה כיצד להתייחס להסכמי קדם נישואין. הכנס התמקד בהתייחסות להסכם שהוצע, ונושא את השם "הסכם לכבוד הדדי". במסגרת מאמר זה אציין שלשה תיקונים הנחוצים בהסכם המוצע, בטרם יקבל גושפנקא הלכתית:

1. הוספת הוראה בגוף ההסכם, התולה ומתנה את תשלום הממון המוטל על אחד הצדדים, במתן פסק דין מבית הדין, המחייב את אותו צד בגירושין.
2. הוספת הוראה בגוף ההסכם הקובעת כי תשלום הממון המוטל על אחד הצדדים, מותנה בבחינה מוקדמת של יכולתו לעמוד בתשלום זה. כל התחייבות שתתברר בשעת מעשה כבלתי אפשרית למימוש - בטלה, תעודכן ותועמד על סכום ריאלי, שייראה לנכון לבית הדין שידון בין הצדדים.
3. קביעת הוראה בגוף ההסכם, המסמיכה את בית הדין הרבני בלבד לדון בכל הכרוך בביצוע ההסכם.

יש לציין שהחוק אינו מכיר בתוקפם של הסכמים בין בני זוג בלא אישור ערכאה שיפוטית, וביחס להסכם קדם נישואין יכול לבוא אימות של הרב רושם הנישואין או נוטריון. על כן, למעשה, אישורו של הרב רושם הנישואין הוא הנותן תוקף חוקי להסכם. בנסיבות אלו, אותו רב אינו ראוי שלא לרדת לשורשי הדברים ולמשמעותם, ולהתנער מאחריותו לאישור זה בטענה שהוא אינו צד להסכם.

א. הזיקה בין תשלום הממון לחיוב הגט

זיקה זו נחוצה מצד שני היבטים:

1. קיימת בעיה שההסכם במתכונתו הנוכחית יחייב בגירושין את אותו בן זוג שנהג כראוי עם בן זוגו, כשהמגמה תהיה לאפשר לצד השני לפרק את הנישואין ללא עילה מוצדקת, ולעתים לאחר שנתן עינו באחר או באחרת.
 - במתכונתו הנוכחית של ההסכם, הרב רושם הנישואין שיאשר את ההסכם, ימצא את עצמו נותן יד לפירוק נישואין בנסיבות הבעייתיות המתוארות. התוספת המוצעת היא חיובית (בכפוף לסייגים הנוספים שיוזכרו להלן), מאחר שמגמתה היא להביא לסייע במימוש פסק דין עתידי של בית דין הדן על פי דין תורה.
 - פסק דין לחיוב גירושין - משמעו, גירושין המבוצעים לאחר שהוכחה ההצדקה ההלכתית לגירושין. ואכן בנסיבות כאלו יש מקום לקבל ולעודד גושפנקא רבנית לזירוז הגירושין.
 2. תוספת זו להסכם, היוצרת זיקה בין תשלום הממון לפסק דין לחיוב הגט, נחוצה על מנת למנוע מצב שבו הסכם זה יביא לידי גט המעושה שלא כדין.
- כידוע, גט הניתן בעקבות כפייה שהופעלה על הבעל שלא כדין - פסול, ודינו כגט המעושה שלא

כדין¹. כפייה היא בין שאנסוהו באונס הגוף ובין שכפוהו בהפסד ממון, כפי שנכתב בתשובתו המפורסמת של הרשב"א (ח"ד סי' מ) בשם הראב"ד והר"ח². אולם במקרה שבו אדם חייב חוב ממוני ומבקש להביא למחילת החוב תמורת ההסכמה לתת גט, אין לחשוש לגט מעושה שלא כדין. במה דברים אמורים? בחוב המוטל על הבעל, מכל עילה שתהיה, אך לא מדובר בחוב שהוטל עליו כדי שייתן גט. ביחס לחוב שהוטל על הבעל ומעיקרו נוצר עקב סירובו לתת גט, לדעת הרבה פוסקים הגט נידון כגט המעושה שלא כדין.

בהסכם הנוכחי, אין ספק שחיוב הממון המוטל על הבעל, נובע מכך שאינו מסכים לתת את הגט. ההסכם קובע התחייבות הבעל במזונות חודשיים גבוהים ביותר מיום הנישואין ומחילת האשה על חיוב זה מיום הנישואין ועד לתום המועד שנקבע בהסכם שבו האשה תעמוד על דרישתה להתגרש. עיכוב הגירושין מצד הבעל גורר המשך תשלום חיוב הממון הני"ל.

יצוין כי התשלום הני"ל אינו חיוב המוטל על הבעל מכוח הנישואין, מאחר והחיוב הני"ל קובע תשלום מזונות גם במקרה שבו האשה אינה זכאית למזונות על פי הדין, או במקרה שבו הבעל אינו בעל יכולת כלכלית לתשלום סכומים אלו, אלא בפנינו חיוב ממון שבו הבעל התחייב כדין (במידה ונעשו הקניינים המועילים) ומשולם עקב אי מתן הגט.

גם אם ההסכם המדובר אינו קושר במפורש את התשלום בהיעדר גט, כך עולה מתוכנו; שהרי כך נכתב במבוא להסכם:

בחתימתו על ההסכם לכבוד הדדי, כל אחד משניהם מקבל על עצמו שאם הוא יעכב את סיום הנישואין לאחר דרישה למימוש ההסכם, הוא ישלם מזונות חודשיים מוגדלים לבן הזוג השני כל עוד הם נשואים. ההנחה היא שהצורך לשלם סכומים אלו יזרז את המשתתף.

תוספת זו קושרת בפירוש את התשלום עם היעדר גירושין.

גם אם ישמיטו את המבוא, הדבר עולה בבירור מתוך ההסכם עצמו. ונציין לדברי הג"ר שאול ישראל ז"ל (חוות בנימין ח"ג סי' קיא, עמ' תשיא):

מה שהציעו שייכתב בשטר הבעל, שזו התחייבות בלתי תלויה, לא מהני מידי. שהרי כיון שאינו מסכים לחתום על התחייבות זו, אלא אי"כ תנתן ההתחייבות הנגדית, הרי על ידי עצם עובדה זו, מקשר ההתחייבות עם הגט.

גם אם ייערך הסכם שבו ההתחייבות הממונית החודשית תנוסח באופן סתמי בלא להיקשר לגירושין, כל עוד הדבר מוגדר כמזונות, הרי ברור שמלכתחילה הוסכם על קביעת גבולות תשלום זה עם מתן הגט. גם הגדרה אחרת לתשלום זה לא תפטור את הבעיה מאחר והדבר ברור ומוסכם שאין מקום לתשלום זה לאחר הגירושין.

ועל כן גם אם ייערך נוסח אחר של הסכם, שלא יקשור בפירוש בין תשלום הממון להיעדר הגירושין, וחיוב זה לא ייקרא תשלום מזונות - מאחר שברור שהתחייבות הממון החודשית תמומש במועד הסירוב לתת גט, ותישאר בתוקף עד מתן הגט ולא לאחר מכן - חיוב זה דינו כקנס המיועד להביאו למתן גט³.

1. שו"ע אה"ע סי' קלד סעי' ה, ז. ועיי' בית שמואל סי' ק י שכתב שהלכה כדעת רוב הראשונים שהגט בטל מהתורה.
2. וכן כתבו: ריטב"א קידושין נ, א (הוצאת מוסד הרב קוק עמ' תקכו); מאירי גיטין פח, ב (ד"ה ועישוי); מהרי"ק שורש סג; שו"ע חו"מ רה, ז ברמ"א; מכתב מאלהו שער ז סי' יט; שו"ת רבי בצלאל אשכנזי סי' טו; פת"ש סי' קלד סי' י.
3. הדברים מבוססים על הרמ"א (חו"מ רז, א), ומקורה של הלכה זו - בתשובת הרמב"ם, מהדורת בלאו סי' תב.

אמנם במקרה שבו הבעל נוקט בדרך של סחטנות, ולמעשה כבר אינו חפץ באשתו, יש מקום לדון האם זו כפייה על הגט או כפייה להסיר סחטנות בלבד⁴. אך מקובל להורות שאין נפק"מ בנקודה זו, מאחר שלמעשה שבאותן נסיבות אינו רוצה לתת גט, מאיזה סיבה שתהיה, והכפייה היא זו שהביאתו להסכמה. מלבד זאת, כעת אנו עוסקים בהסכם קדם נישואין בלא לדעת כיצד יתגלגלו הדברים, ויתכן מאד שהבעל ירצה באשתו באמת ובתמים, ועקב אונס הממון יאלץ לתת גט.

ב. קנס המיועד ללחוץ על הבעל לתת גט

הבית יוסף (אה"ע סי' קלד) מביא שתי שיטות בדינו של גט הניתן לאחר שהבעל נאלץ ליתנו עקב קנס שהושת עליו: שיטה אחת היא שיטת הרשב"א⁵ הפוסל גט זה, ושיטה שנייה היא שיטת הרב מימון נג'אר, המכשיר אותו.

בביאור שיטות אלו נאמרו דעות שונות, ויש שכתבו שאין מחלוקת ביניהן. במסגרת הנוכחית נתמקד בשתי נקודות: אחת - בירור שיטת הרשב"א; ושנייה - בבירור שיטת הרמ"א.

כפי הנראה, אותם שתמכו ביישום הסכם קדם נישואין במתכונת שלפנינו, סברו שהרשב"א עוסק במקרה בו על פי הדין אין תוקף לחיוב הקנס שהושת על הבעל, ועל כן יש לדון גביית תשלום זה כאונס ממון; אבל במקרה בו הקנס הוא חיוב ממון בר תוקף, אין במימוש קנס זה אלא כפיית תשלום בו הבעל מחויב כדין - והגט לא ייחשב כגט המעושה שלא כדין. ואכן זוהי דעת ה'גט מקושר' והחזו"א⁶.

אך מעיון בתשובת הרשב"א ובכמה מגדולי האחרונים ומגדולי פוסקי זמנינו עולה כי הדרך המקובלת והמרווחת בביאור תשובת הרשב"א היא, שדבריו נאמרו בנסיבות שבהן הקנס בר תוקף על פי ההלכה. נפתח ונציין כי המאירי (בית הבחירה גיטין פח, ב) הסכים לשיטת הרשב"א, וכתב בלשון זו:

עישוי זה שהוזכר במשנתנו - לא סוף דבר שחבטוהו והיכוהו על כך, אלא כל אונס במשמע, אפילו אונס ממון, כגון שהיו כובשין את ממונו עד שיגרש או הטילו עליו קנס על ידי גויים, ואפילו קבלה מעצמו, כל שנתחרט וכופין אותו לקיים מצד הקנס - אונס גמור הוא. מסתימת דבריו עולה בבירור שלא חילק בין קנס בר תוקף לקנס שאינו בר תוקף. אמנם ביחס לדברי הרשב"א העוסק בתשובה הלכה למעשה במקרה מסוים שאירע, יש מקום לדון כיצד אירע אותו מקרה; אך ביחס לדברי המאירי שנכתבו כפסיקת הלכה, אילו סבר שיש לחלק בין סוגי הקנסות, היה מציין חילוק זה.

בשו"ת אגודת אזור⁷ (אה"ע סי' יט) הביא מדברי הגט מקושר, והוכיח מדברי הרשב"א באותה תשובה שהקנס היה מחויב על פי הדין:

4. ע"י חזו"א אה"ע צט, ו ד"ה במש"כ או דאיירי כו; שו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' קלו.

5. שו"ת הרשב"א ח"ד סי' מ. הבי"א הביא אותה בקצרה.

6. יגט מקושר, סדר גט ראשון, אות לט; חזו"א, אה"ע סי' צט ס"ק ג, ה. ועיי' במאמרו של הרב יהודה דיק, בספר היובל

להגרי"ד סולוביצ'יק, ח"א עמ' רכו, שביסס הסכם זה על פי דרך זו.

7. להג"ר משה זאב ז"ל מחבר ספר 'מראות הצובאות' על הלכות עגונות.

מוכח מדברי הרשב"א ז"ל מיניה וביה דעל כורחך איירי בשהשעבוד היה באופן המועיל על פי דין תורה, ואפי"ה ס"ל דחשיב אונס.

דזה לשון הרשב"א: "אם נפשך לומר כיתליוה וזבין הוא זה, דכיון שקיבל על עצמו מדעתו קנס אלף דינרים ובנתינת הגט הרוויח ממון זה הוה כמקבל ממון דעלמא - לא היא; שאין זה כמקבל ממון אלא כניצול מן הפסד ממון, וגריע טובא מהפקעת שאר וכסות דמפטר מינייהו על ידי הגט דלא חשבינן להו כקבלת ממון".

ואם איתא דהרשב"א לא איירי אלא כשהחיוב של אלף דינרים לא היה על פי דין תורה, אלא שהיו רוצים לאונסו באותו סך אשר לא כד"ת, האיך ס"ד דהרשב"א מעיקרא למימר דהוה כיתליוה וזבין מפני שהרוויח בנתינת הגט, הסך הנזכר. מה ריווח הוא זה במה שלא נתחייב בו מעולם אלא שהיו רוצים לאונסו שלא מן הדין ובנתינת הגט ניצול מן האונס?... אלא ודאי דהרשב"א איירי כשהחיוב בסך אלף דינרים אם לא יגרש היה באופן המועיל על פי דין תורה או על פי דינא דמלכותא... ועל זה השיב הרשב"א ז"ל שפיר דאפילו הכי לא דמי ליתליוה וזבין משום דאין זה כמקבל ממון אלא כניצול מן הפסד ממון.

ושם (ס"ק ח) כתב גם את לבאר החילוק בין דינו של התשב"ץ (ח"א סי' א), שקבע שאם אונסים אותו על ממון כדין והוסכם לתת גט ולפוטרו מאותו ממון - שאינו גט מעושה, לבין דינו של הרשב"א:

ומ"ש התשב"ץ... זהו דווקא בשאין הכפיה תלוי בגירושין, שהרי גם אם לא יגרש כ"ש שיחוייב בפריעת הכתובה, אלא שהם רוצים לוותר לו פירעון הכתובה בעבור שיגרש, וכיון שכבר הוא מחוייב ממון זה, הו"ל כאילו נטל ממון או מחילת החוב. משא"כ כשעיקר חיוב הקנס תלוי בגירושין, שאם הוא מגרש לא חל עליו חיוב כלל, דהו"ל כהצלת הפסד דחשיב אונס כמ"ש הרשב"א.

כך פסקו גם אחרונים רבים נוספים, שדברי הרשב"א לפסול את הגט נאמרו גם בקנס שאדם חייב בו על פי דין⁸.

וכן פסק בית הדין הגדול בהרכב הדיינים: הגר"י נסים ז"ל, הגר"ב זיולטי ז"ל, ויבלח"א הגר"ש אלישיב שליט"א. באותו מקרה התחייב הבעל בהסכם לשלם מזונות גבוהים פי שניים מהסכום האמור להיות משולם בלא התחייבות זו. וכך נכתב שם (פד"ר כרך ב עמ' 14):

ב"כ האשה טען לפנינו כי הסכום 270 ל"י לחודש שנקבע ע"י ביה"ד האזורי למזונות הוא פסק דין צודק, ונקבע על שיקולים יסודיים, ואין למצוא כל פסול בשיקולים אלה. יוצא אפוא שהסכום 500 ל"י לחודש שחייב עצמו הבעל במקרה שיתחרט, הוא בתור סנקציה וקנס שהטיל הבעל על עצמו, אם לא ימלא אחרי תנאי ההסכם. וא"כ במקרה שהבעל היה מקיים את תנאי ההסכם והיה נותן את הגט במועד שנקבע היה חשש פסול על הגט שהוא גט מעושה...

8. תורת גיטין קלד, ד; ברכת רצה (לרב צבי הירש אורנשטיין ז"ל מלבוב) סי' קכד. עטרת שלמה (להג"ר שלמה שמשון קרליץ ז"ל) ח"ב סי' טו; וכן דעת האבני נור (אה"ע סי' ח; חו"מ סי' קלח) שדעת הרשב"א לפסול את הגט גם כשהקנס בתוקף על פי הדין. עיי"ש שדן בבעל שאשתו שוטה וקיבל היתר לשאת אחרת, ומבקשים להבטיח מתן הגט לראשונה במקרה שתחזור ותתפא, ומבקשים ממנו שייתן וועקסיל (שטר חיוב) שאם תשתפה ולא ירצה ליתן גט מחדש שיתחייב לשלם הוועקסיל, והעלה שלא לעשות כן מפני שהכריע כשיטת הרשב"א, והעלה בסוף דבריו "על כן אין לעשות שום בטוחות על הגירושין מחדש, רק להשליש גט ביד שליח".

למעשה לכתחילה יש לחוש בכל מקרה לחשש גט מעושה, ויש להימנע מלאשר הסכם של גירושין אשר בו מתחייב הבעל בקנס אם יתחרט מלתת את הגט. וכן כתב גם הג"ר שאול ישראלי ז"ל (חוות בנימין ח"ג סי' קיא). וביאר שם את דינו של הרשב"א כדלהלן:

בהא דהרשב"א אין מקבל על עצמו החיוב בקנס אלא כשלא יגרש, אז נמצא שאינו פוטר עצמו מחוב על ידי גירושין, אלא מונע חלות החוב, בזה הוא דנוקט הרשב"א, דזהו גדר 'תליוהו ויהיב'. ולא כן בהא דהתשב"י, שהחוב קיים ועומד עליו ואינו מותנה בשום תנאי, כגון חוב הכתובה וכיו"ב, ועל ידי מעשה הגירושין נמחל לו החוב, כי אז הרי זה כמו 'תליוהו וזבין', כי יש כאן קבלת התמורה המלאה עבור מעשה הגירושין, ובה אמרינן שפיר 'אגב אונסא וזוזי גמר ומגרש'... ומ"מ הקנס אינו אלא כתוצאה מאי הגירושין ועל כן רואה זאת הרשב"א כגט מעושה.

בדבריו אלו דחה את הצעתו של הרב יהודה דיק לערוך הסכמי קדם נישואין המיועדים להביא לחיוב הבעל בממון עקב סירוב לגירושין לאחר פירוד או גירושין אזרחיים, כפי שיש שרצו להנהיג בארצות הברית.⁹

ג. קנס במקרה שבו קיים פסק דין

במקרה שבו בית הדין פסק לכפות את הבעל בגירושין, הרי שחיוב הממון בהסכם הוא כלי נוח לביצוע כפייה זו. כבר הנצי"ב (שו"ת משיב דבר ח"ד סי' א, ג, ד) כתב כסברא זו, ביחס לאדם שנשבע לגרש את אשתו, ולדעת כמה פוסקים שבועה לגרש דינה ככפייה לתת גט, אין לחוש שעקב השבועה ייחשב כגט מעושה שלא כדין, בנסיבות שבהן יש מקום לכופו לתת גט. גם במקרה שבו בית הדין פוסק חיוב גירושין, אך פוסק שלא לכפות כפייה גמורה בגירושין, מאחר ולא הושלמו התנאים לכך - אין מניעה שחיוב הממון שבהסכם ישמש ככלי עזר ביד בית הדין להביא את הבעל לקיים את חובתו לתת גט. אמנם בנסיבות אלו אין כופין אותו כפייה גמורה, אך על כל פנים מחייבים את הבעל במזונות המוגדרים כמזונות "מעוכבת מחמתו"¹⁰. בהיעדר התחייבות מוקדמת של הבעל במזונות בנסיבות שיחויב בגט, יש ובית הדין נמנע מלפסוק מזונות אלו, מפני שנמנעים מלהוציא ממון כשהבעל יכול לטעון "קיים לי" כשיטות הסוברות שבנסיבות אלו אין לפסוק מזונות מעוכבת¹¹.

מאחר שב"הסכם לכבוד הדדי" הצדדים מקבלים עליהם שלא יוכלו לטעון טענת "קיים לי" ומקבלים את השיטות הנותנות תוקף לסעיפי ההסכם במקרה של מחלוקת, לא תהיה מניעה ליישם חיוב ממון זה ללא דיחוי, בכפוף לכך שהבעל לא יחויב בסכום כסף שאינו מסוגל לעמוד בו.

9. נוסף ונציין כי האבני נזר (אה"ע סי' ח; חו"מ סי' קלח) הוכיח כי גם הריטבי"א סובר כדעת הרשב"א ועל כן הכריע להלכה כשיטה זו, וכתב שאילו ראה הרמ"א דברי הריטבי"א בחידושו לא היה מקל כנגדו באיסור אשת איש. ואנו הוספנו לשיטה זו את דברי המאירי.

10. זאת על פי דברי תשובת המהרי"ט (ח"א סי' קיג).

11. עיי' פד"ר ח"ג עמ' 44, פד"ר ח"י עמ' 297 בפס"ד מביה"ד בחיפה ובמה שכתב ביה"ד הגדול על דבריהם ובפד"ר חלק טו עמ' 13 במסקנה שונה של ביה"ד הגדול בהרכב אחר. ועיי' עוד בספר שמע שלמה (להראש"צ הג"ר שלמה עמאר שליט"א) ח"ב סי' יט שדחה דבריהם. ועיי' בספר משפטי שאול סי' לא, ובספר בנין אב ח"ג סי' סג (עמ' רעט).

קבלת בעל הדין לשלול זכותו לטעון טענת "קים לי" היא בת תוקף (ואכמ"ל במקורות דין זה). אין דין קבלת הבעל שלא לטעון טענת קים לי, כדין התחייבות לעצם התשלום, מאחר ואנו פוסקים לחייבו שלא מכוח ההסכם אלא על פי הדין כדעת רוב הפוסקים, וסעיף זה בהסכם רק מונע מהבעל לעמוד על זכותו להעלות טענה שיפסקו לו כדעת מיעוט. ביחס לחיובי האשה בהסכם: אף ש"מזונות מעוכבת" אינם רלוונטיים בחיוב המושת על האשה עקב סירוב לקבל גט, מכל מקום יש להשוות בהסכם בין הבעל לאשה, בהתאם לרוח הדברים העולה מדברי הרא"ש בתשובה (כלל מב סי' א) שרבנו גרשום בתקנתו שלא לגרש אשה בעל כורחה השווה את כוח האשה לכוח הבעל, ועל כן יש לנסח את ההסכם ביחס לאשה שתחויב במזונות עקב סירוב להתגרש, רק לאחר מתן פסק דין הקובע חיובה בגירושין.

ד. שיטת הרמ"א כבסיס הלכתי להסכם

נשמעה טענה שההסכם המוצע מסתמך על שיטת הרמ"א (אה"ע קלד, ד), שכתב: אם קבל עליו קנסות אם לא יגרש - לא מקרי אונס, מאחר דתלה גיטו בדבר אחר, ויוכל ליתן הקנסות ולא לגרש (ב"י בשם תשובה; וכן הוא במהרי"ק שם בפסקים). ויש מחמירין אפילו בכהאי גוונא (שם בתשובת הרשב"א); **וטוב לחוש לכתחילה ולפטרו מן הקנס.**

אבל אם כבר גירש מפני זה - ואפילו גירש מכוח שבועה שעשה מעצמו לגרש - הגט כשר, הואיל ומתחילה לא אנסוהו על כך (תשובת הריטב"א).

ויש לציין בזה שתי נקודות:

1. הרמ"א הורה כי לכתחילה אין לנהוג בקנס כזה. דברי הרמ"א הם רק ביחס למצב של דיעבד.
2. פוסקים רבים לא הסכימו עם הכרעת הרמ"א. המכתב מאליהו ומהרח"ש ומשכנות יעקב ובית מאיר (הובאו בפת"ש ס"ק י) הכריעו כדעת הרשב"א במקרה שבו הבעל אינו מסכים לתת גט, ונותנו עקב האילוץ הכספי¹². יש מחכמי הספרדים שדנו בדברי הרמ"א ולא קיבלו את הכרעתו, אלא הורו לפסוק כדעת הרשב"א, מאחר וסברו שזו הכרעת הב"י. וכך נכתב בספר 'תורות אמת' (לג"ר רפאל בירדוגו; סי' קלד):

נהגו האחרונים בי דינא בתר בי דינא, שמפני חומר אשת איש, חוששין אפילו לחומר שבאה בדברי הגט, וכ"ש בזה שאחד מעמודי ההוראה, הרשב"א ז"ל, כתב שהוא גט מעושה ופסול... ואפילו בדיעבד נראה דיש לחוש לדברי הרשב"א... ולכן נראה דהקנס על הגירושין בטל הוא, וכן פסקנו הלכה למעשה והסכימו חכמי פאס.

וכן כתבו פוסקים אחרים¹³.

גם אליבא דשיטת הרמ"א יש להבהיר כי ההסכם במתכונתו הנוכחית אינו יכול להתבסס על שיטה זו.

12. וכן דעת האבני נור שהוזכר לעיל העי' 8. וכן בשו"ת בית יהודה (לג"ר יהודה עייש ז"ל) אה"ע סי' כט.

13. 'ישמח לב' (מחכמי מרוקו) ח"א אה"ע סי' כד; 'שושנים לדוד' (לג"ר דוד צאבא ז"ל) אה"ע סי' ל; 'דברי אמת' (להג"ר ידידיה מונסונייגו ז"ל) אה"ע סי' קלג ד"ה ולדידן.

התשלום החודשי הקבוע ב"הסכם לכבוד הדדי" הוא לפחות 1,500 דולר. תשלום זה נקבע גם ביחס למי שהכנסתו החודשית הפנויה אינה מגיעה לסכום זה. בנסיבות כאלו שבהן הבעל אינו יכול לעמוד בתשלום סכום זה, הגט ייחשב כגט מעושה שלא כדין אף לדעת הרמ"א שפסק כדעת החולקים על הרשב"א.

וכתב בתשובת אגודת אזור (סיי יט ס"ק ז):

בזה יובן דברי הרב בהגה"ה דנסיב טעמא דלא חשיב אונס משום שיכול ליתן הקנסות ולא יגרש וכו'. ובמהרי"ק ובהרב מימון בעל דעה זו ליתא להאי טעמא, רק שהטעם הוא מפני שהוא בעצמו הביא עליו האונס. משום דלדעת הרבנו פרץ שהביא המחבר, בנשבע לגרש דחשיב אונס, אע"פ שהוא עצמו הביא עליו האונס, מוכח דליתא לטעמא דמהרי"ק בזה. מיהו מדכתב הר"פ ד"אך עירבון יתן" וכו' מוכח דמ"מ גבי אונס ממון ס"ל להר"פ ג"כ כמהרי"ק בדינא; אך לא מטעמא דידיה, אלא משום דיכול ליתן הקנס ולא יגרש. ואע"ג דאונס ממון נמי חשיב אונס, מ"מ הכא שהוא עצמו הביא האונס עליו, והאונס הוא כדין, לא חשיב אונס. ואולי יש לכוון גם דעת מהרי"ק לזה¹⁴.

והדין נותן שזו דעת הרמ"א, ולא פסק כסברת המהרי"ק (שורש סג) שכתב:

דאין אונס אלא הבא לאדם מחמת אחרים זולתו לאפוקי זה שהביא האונס עליו.

מאחר שדבריו טעונים בירור רב, כיצד ייחשב כנותן גט ברצון כשלמעשה בעת מתן הגט הוא אונס על ידי אחרים? ועוד, שרבו הדעות שאף המכניס עצמו לאונס נחשב כאונס לעניין אונס רחמנא פטריה, אף שעבר איסור בכך שהכניס עצמו לאונס¹⁵.

ועל כן כשם שרבנו פרץ (שהובא להלכה בטור סיי קנד ובשו"ע קלד, ד) פסק שיכול ליתן עירבון להבטחת הגירושין - והיינו ממון שביכולתו לשלם, שהרי כבר הוציאו מתחת ידו והעבירו כערבות - הוא הדין הרמ"א שפסק: "ויוכל ליתן הקנסות ולא לגרש", כוונתו שגם בקנס הדין כן, שלא לדונו כגט מעושה, רק כשהקנס הוא ממון שהבעל מסוגל לשלם.

וכן כתב באגודת אזור במסקנה (סיי יח) - אף שהעלה לדינא להקל כדעת הרמ"א ובלבד שהקנס נעשה באופן המועיל¹⁶ - הוסיף:

אם הקנס היה בסך גדול שלא היה יכול לעמוד בו עד שהיה מוכרח לגרש... צ"ע להקל בזה אפילו בדיעבד נגד דעת הרשב"א והתשב"ץ... שהבאתי למעלה דס"ל דחשיב אונס, וכמו שיראה ג"כ מלשון הרמ"א בהג"ה שסיים בטעם המקילים מפני שהיה יכול ליתן הקנס ולא לגרש, משמע שלא הקיל אלא בענין זה

וכן דעת אחרונים נוספים¹⁷.

מסקנת הדברים היא שלא ניתן להסתמך על שיטת הרמ"א ולהתיר תשלום קנס המיועד להביא לגירושין, אלא בקנס שהבעל מסוגל לעמוד בו; וזאת אפילו בחיוב קנס שהוא בר תוקף על פי ההלכה.

14. וסברא כזו בביאור דעת רבנו פרץ, נמצאת בדברי הבי"ב בתשובה (שו"ת אבקת רוכל סיי קעז; שו"ת בית יוסף דיני גירושין סיי ג).

15. עיי שו"ת הריב"ש סיי קעא בסופו; שו"ת אבני נזר אה"ע סיי רמה; דרוש וחיידוש לרי' עקיבא איגר כתובות ג, ב, שכתב: "אף דבכל מקום אסור להביא עצמו לידי אונס... סוף סוף תעבור רק באונס".

16. יש להעיר שהאגודת אזור פסק מעיקר הדין כהכרעת הרמ"א מפני שסבר שכן דעת הריטב"א, ויש מקום לדון בדבריו בנקודה זו. ועיי מה שכתב על כך האבני נזר, חו"מ סיי קלח.

17. שו"ת 'ברכת רצה' (הנזכר) סיי קכד; וכן בספר 'ישמח לבבי'.

ה. קביעת סמכות בית הדין

עוד נכתב ב"הסכם לכבוד הדדי" (סעי' ח):

כדי למנוע פגיעה בשלום הבית, מסכימים בני הזוג כי כל פעולה המקנה סמכות לגוף שיפוטי תיעשה בהסכמה בלבד. כל עוד לא ניתנה הסכמה, תישאר הסמכות לגוף בעל הסמכות המקורית.

מילים אלו מעורפלות בעבור האדם הפשוט שאינו בקיא בניסוחים משפטיים; אך למעשה סעיף זה קובע, כי בהיעדר הסכמה בעתיד בעת סכסוך להסמיך את בית הדין לדון בחיובי הממון שבהסכם, יוסמך בית המשפט האזרחי לדון בהם, אלא אם כן בנסיבות המקרה, כבר קודם לכן, בית הדין הוסמך לדון בענייני הממון של הצדדים, כגון שאחד מבני הזוג הגיש בבית הדין תביעת גירושין שבה נכרכו גם נושאי הממון.

ביחס לסעיף זה יש להעיר מספר הערות:

1. כיצד יתכן שרב רושם נישואין, ייתן תוקף להסכם הקובע בחירת ערכאה שיפוטית הדנה בהתאם לחוקים הסותרים דין תורה? לדעת כל פוסקי זמנינו, יש בפנייה לערכאה כזו איסור תורה של "ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם, ולא לפני ערכאות"¹⁸ איסור זה קיים גם אם הצדדים הסכימו להסמיך ערכאה זו¹⁹. וכך נפסק בשו"ע (ח"מ כב, ב)²⁰.
2. בעת שההסכם יגיע לידי מימוש מעשי בערכאה שיפוטית, מוטל על אותה ערכאה לבחון את תקפות ההסכם. ביחס להסכמי ממון המוצגים בפני בית הדין, בית הדין בוחן שההסכם נערך ונעשה בדרך המועילה על פי ההלכה, וחייב הממון יבוצע רק אם נמצא תקף על פי ההלכה. במידה וההסכם הממון יבוא לידי מימוש מעשי בערכאה אזרחית שאינה דנה על פי דין תורה, יתכן שיוציאו ממון שאינו מחויב על פי ההלכה. ואם זה מה שיקרה, אזי מלבד איסור גזל הכרוך בכך, הרי שגם לדעת הגט מקושר והחזו"א (הנזכרים לעיל) שסברו לפרש תשובת הרשב"א בקנס שאינו בר תוקף על פי ההלכה, גט שיינתן בעקבות הוצאת ממון זה, יהא גט מעושה שלא כדין²¹.

18. הגרצ"פ פראנק ז"ל, הובא בשו"ת ציץ אליעזר ח"י"ח סי' סג; שו"ת יחיה דעת ח"ד סי' סה בהערה; ועוד רבים.

19. עיי רמב"ן על התורה שמות כא, א; שו"ת הר"ן סי' עג; שו"ת הרא"ש כלל יח סי' ד; שו"ת מהר"ם אלשיך סי' כו;

20. ועיי שו"ת ס"ק טו.

21. כאן המקום להעיר שתי הערות מעשיות ביחס להסכם המוצע:

א. יש לוודא **חתימת שני בני הזוג על כל אחד מעמודי ההסכם** בתחתית העמוד, ולא להסתפק בחתימה בעמוד האחרון, מאחר והחתימה מתייחסת רק לאותו עמוד ולא לעמודים אחרים. עיי שו"ת אגרות משה אה"ע ח"ד סי' קח, ובספר מכירת חמץ כהלכתו פרק י סעי' כה (בהערה) שציין שמלבד שיש להקפיד על זה מדין תורה, כך מנהג המדינה באישור חוזים, ובלא זה יש בחתימה ליקוי נוסף.

ב. בספר בנין אב (להג"ר אליהו בקשי דורון שליט"א) ח"ג סי' סג הביא דעת הגר"ש אלישיב שליט"א שיש לחוש שחתימת החתן על ההסכם תיעשה כחתימה שגרתית בלא גמירות דעת, ובהיעדר חיוב ממון בר תוקף הגט ייעשה גט מעושה שלא כדין. הדרך לפתור בעיה זו תוכל להיות אישור מפורש ובכתב של הרב רושם הנישואין שהחתן קיבל **הסבר נאות אודות משמעות ההסכם**, ושנעשה עמו קניין הנותן תוקף להתחייבויות הממוניות שבהסכם. בית הדין שיוציא לפועל התחייבות זו, יברר שאכן כך נעשה. וכמובן, ערכאה אזרחית לא תמצא עניין בבחינת תוקף ההתחייבות על פי ההלכה.

3. הג"ר שאול ישראל ז"ל (חוות בנימין ח"ג סי' קיא) ציין לשיטת המב"י (ח"ב סי' קלח) שכתב שאם כופין אותו על ממון המחויב בדין, ולמעשה כוונתם לכפותו על הגט, יש לחוש לגט מעושה שלא כדין.

במידה וכפיית הממון תיעשה בבית המשפט, יתכן וכוונתם תהיה לכפותו על הגט, מתוך הבנה שזו מטרת חיוב הממון שבהסכם. לעומת זאת, אם הכול יתנהל בבית הדין, חזקה על בית הדין שינהג בדרך נכונה, כפי שהוא אמון בביצוע חיובי ממון אחרים הקשורים לדיון בתביעות גירושין, וינהג כהלכה.

4. למעשה, סעיף כזה המסמיך את בית המשפט באופן בלעדי, יכביד על בני הזוג בטרם יושלם הליך הגירושין. מפני שיתכן ובנסיבות המקרה, כשיתעורר הליך גירושין, בית הדין יתרשם שהבעל חושש מהקנס הממוני המאיים עליו ויבקש להביא לביטול סעיף זה בטרם יסודר הגט. מבחינה משפטית, הדרך היחידה לביטולו תהיה בערכאה המוסמכת לדון בהסכם. בני הזוג שיבקשו לסיים את ההליך ללא דיחוי, יחויבו לנקוט בהליך נוסף (לביטול ההסכם) שיוכל להיעשות רק בבית המשפט; דבר הכרוך בהמתנה ממושכת לדיון. מי שביקש לסייע בזירוז הגירושין נמצא מעכב סיום ההליך.

5. כיום קיים עיקרון כיבוד הדדי של הערכאות, ובמסגרתו מוטל על בית המשפט להימנע מלדון בכל הנוגע לעצם הגירושין, וזאת מפני שבמדינת ישראל לבתי הדין סמכות ייחודית לדון בנושא הגירושין. ההסכם המוצע מסמיך את בתי המשפט לדון בנושא שהוא חיוב ממון אך מעצם טבעו עניינו - גירושין. לולי ההסמכה המפורשת של בתי המשפט יתכן מאוד שאותם בתי משפט לענייני משפחה הנוהרים שלא לחרוג מסמכותם, ויש רבים כאלה, ישלחו את הצדדים לבית הדין לדיון בהסכם; אך לאחר שיראו שההסכם מסמיך אותם, לא ינקטו בצעד כזה.

יש שעוררו את שאלת התוקף החוקי שבהסמכת בית הדין במסגרת הסכם קדם נישואין. התשובה להערה זו היא כדלהלן:

1. גם אם החוק לא יכיר בהסמכה זו, אין בכך היתר להצהיר על קבלת סמכות ערכאה שאינה דנה על פי דין תורה.

2. מבירור משפטי שערכתי עם היועץ המשפטי לבתי הדין, עו"ד הרב שמעון יעקובי, הוא חיווה את דעתו שיש תוקף חוקי לסעיף המסמיך את בית הדין הרבני לדון בתביעות הנובעות מההסכם²². ואף אם יתברר כי אכן קיימת בעיה חוקית כנטען, קיימת אפשרות לתלות את חיוב הממון בכך שהנושא יידון רק בבית הדין.

מסקנות

לסיכום, יש להוסיף להסכם המוצע שלשה מרכיבים:

1. קביעה התולה את חיוב הממון בחיוב גירושין.
2. קביעה הנותנת שיקול דעת לבית הדין לבחון את יכולתו של המחויב לשלם את התשלום שנקבע.

²² חוות דעתו מצורפת כנספח למאמר זה.

3. הסמכת בית הדין הרבני בלבד לדון בכל הכרוך בביצוע ההסכם. בלא הוספת כל שלושת המרכיבים הנ"ל להסכם אין מקום להציע לזוגות לחתום על הסכם זה או לאשרו באישור הנותן לו תוקף חוקי.

למרות כוונתם הטובה של יוזמי ה"הסכם לכבוד הדדי", אין ספק כי "מבחן התוצאה" יוכיח שההסכם במתכונתו הנוכחית אינו שוויוני בין בני הזוג, כפי שהוא אמור להיות, וכפי שהוא מוצג בפני הזוגות העומדים לקראת נישואין.

אם ההסכם יועמד למבחן מעשי, יתברר כי בנסיבות שבהן יסרב הבעל לתת גט, ההסכם לא יהיה יעיל, והצדדים יידרשו להתעלם ממנו, או לבטלו, למעט במקרים נדירים שבהם בית הדין יפסוק לכפות את הבעל בגירושין, לרבות בכל אמצעי הכפייה.

מאידך, במקרים שבהם היוזמה לגירושין תבוא מצד הבעל, והאשה תסרב להתגרש, בית הדין יהא מנוע מלעכב את הגירושין, אף שהסכמת האשה להתגרש התקבלה כתוצאה מחשש להפסד סכומי כסף גבוהים, וזאת מאחר ולעניין חרם דרבנו גרשום, די בכך שהאשה מודיעה על הסכמתה בעת מתן הגט²³.

לאחר תוספת כל שלושת המרכיבים שהצענו במאמר זה, אין מניעה להמליץ לזוגות לחתום על הסכם כזה, לאחר הפעלת שיקול דעת בכל מקרה לגופו. יש לקחת בחשבון שרובם הגדול והמכריע של הזוגות המתגרשים עוברים את התהליך ללא בעיות מהסוג שההסכם בא למנוע. מתוך אותו אחוז שבו מתעוררות בעיות של סרבנות על ידי מי מבני הזוג, ההסכם אכן יסייע רק לחלק ממנו. יוצא אם כן, שמתוך הזוגות המתחתנים, רק אחוז מזערי יזדקק אי פעם למימוש ההסכם. ושוב עולה השאלה, האם נכון להמליץ בפני כלל הנישאים להיכנס לנושא זה טרם חתונתם. האם נכון וראוי שבתקופה המיוחדת של ההכנות לקראת החתונה, נעורר ונשקיע התייחסות טורדנית להסכם העוסק בפירוט ההליכים שיוסדרו ביניהם בעת משבר, שהרי כאמור, לא ניתן להסתפק בחתימה שגרתית, בלא הבנה מלאה של משמעות ההסכם?

בשולי הדברים, ברצוני לעורר נקודה נוספת שאינה בהיבט ההלכתי, אלא בהיבט המעשי של ההתמודדות מול בעלים סרבני גט. אין ספק שמוטל על בתי הדין להיעזר בכל הכלים העומדים לרשותם על מנת להביא לסיום נכון של הליכי גירושין. אמנם המסלול המשפטי הוא בעל כוח, ומצויד באמצעי כפייה במקרים מסוימים, אך מסלול זה אינו חזות הכול, ואינו היחיד לטיפול בבעיה זו. מוטל על רבנים ואנשי ציבור להביא לאווירה ציבורית השוללת ודוחה התנהגות סחטנית בעת הליכי הגירושין. בעל סחטן או הנוהג שלא כדין בעת הליכי הגירושין שידע כי הציבור מתייחס אליו בשלילה כפי שמתייחסים לנרקומנים או לבעלים אלימים, ישקול היטב אם משתלם לבחור בדרך זו.

23. עיי' בית שמואל ס"י קטו ס"ק ז; בית מאיר ס"י קנד סה"ג אות ר"ג; ערוה"ש אה"ע ס"י קנד (סידור הגט התמידי סעי' ט). הם כתבו כן ביחס לאשה המסכימה להתגרש עקב שבעתה להתגרש (דין שבועה כדין קנס ממון לדעת הרבה פוסקים). ועיי' שו"ת חוט המשולש (להג"ר חיים מוואלוז'ין) ח"א ס"י יב.